

Jelena VLAŠIĆ DUIĆ – Elenmari PLETIKOS OLOF

AKUSTIČKE POSEBNOSTI AKUTA U ČAKAVSKOM, KAJKAVSKOM I STAROŠTOKAVSKOM GOVORU

KLJUČNE RIJEČI: *naglasni sustav, prozodija riječi, akut, hrvatska dijalektologija, čakavski, kajkavski, staroštokavski, hrvatski mjesni govori*

Suvremeno naglasno stanje u hrvatskim dijalektima poznaje tri uzlazna naglasaka: kratkouzlazni i dugouzlazni, koji su novijega postanka, te akut koji je starijega postanka. Akut se pojavljuje u čakavskim, kajkavskim i staroštokavskim govorima, a naziva se “neoakut”, “novi akut”, “čakavski akut”, “posavski akut” i “zavinuti”. Dosadašnja istraživanja pokazuju da je čakavski akut u najvećoj mjeri sličan dugouzlaznome naglasku, ali je vidljiva razlika u tonu: akut ima velik raspon uzlaznosti tona i opisuje se kao skokovito uzlazan, a štokavski dugouzlazni naglasak ostvaruje se kao ravan ton. Akut se ostvaruje samo na jednom slogu, a uzlazni naglasci ostvaruju se visokim ravnim tonom koji se proteže na dva sloga. U radu su analizirana ostvarenja akuta u snimkama čakavskih (Pitve, Pučišća), kajkavskih (Đurđevac, Molve) i staroštokavskih govora (Bački Monoštor, Stari Mikanovci, Gundinci). U snimkama govora slušno su verificirane riječi u kojima se pojavljuje akut, a za akustičku analizu odabrane su riječi izgovorene u silaznoj jezgri u kojoj rečenična intonacija najmanje modificira leksički ton. Akuti su akustički analizirani u dimenziji smjera kretanja i raspona tona u naglašenom vokalu i odnosa tonske visine naglašenog i zanaglasnog sloga. Analiza pokazuje veliku raznolikost u ostvarenjima akuta kod pojedinih govornika i između govornika istog mjesnog govora. Akut se u čakavskim i staroštokavskim govorima ostvaruje većinom na jednom, naglašenom slogu, dok zanaglasni slog može biti nizak ili visok, a u kajkavskim je govorima zanaglasni slog većinom visok. Tijek tona u naglašenom vokalu vrlo je varijabilan, može biti ravan, silazan, uzlazan i silazno-uzlazan.

1. UVOD: NAZIVLJE I POVIJESNI RAZVOJ AKUTA

Naziv akut (Simeon 1969) potječe iz latinskih gramatika (lat. *acutus* “oštar naglasak”) i označava podizanje glasa te općenito ton ili tonski naglasak. Garde (1993:17) opisuje akut u starogrčkome te kaže da je u akutu naglašen drugi dio sloga, tj. druga mora, dok je u cirkumfleksu naglašena prva mora. Akut u opisu slovenskoga, švedskoga (akcent 1) i hrvatskoga označava uzlaznost, a cirkumfleks silazno kretanje tona. Samo u litavskom jeziku nije tako: nazivi akut (‘) i cirkumfleks (~) ostali su i nakon metatonije te označavaju povijesno stanje: akut (koji je bio uzlazan) danas označava silazni naglasak, a cirkumfleks (koji je bio silazan) označava uzlazni naglasak (Kapović 2008a). Ivšić je akut prvi obilježio znakom ~ i u hrvatskoj se, pa i europskoj akcentologiji ustalio taj Ivšićev znak, koji je preuzet iz litavskoga jezika. Sam naziv toga naglasaka ima mnogo inačica: naziva se još i *neoakut*, *dugi neoakut*, *novoakutska metatonija*, *praslavenski metatonijski akut*, *starohrvatski akut*, *mlađi akut*, *zavinuti akcent*, *Ivšićev zavinuti*, *stari visoko uzlazni*, a prema geografskom području kojem pripada naziva se još i *čakavski*, *posavski* i *podravski akut*. Iako ga ima i u kajkavskim govorima, rjeđe se susreće naziv *kajkavski akut*. (U ovoj se studiji ne bavimo dijakronijom, pa ćemo ga nazivati akutom.)

Za novoštokavski kratkouzlazni i dugouzlazni naglasak uglavnom ne rabimo naziv akut, iako bi prema akustičkim karakteristikama i analogiji s nazivljem u drugim jezicima (osim litavskog) to bilo sasvim opravdano. U novoštokavskim govorima koji su postali osnovica standardnog jezika akut je prešao u dugosilazni (npr. *krāl̃j* > *králj*, *sūša* > *sūša*, *něćeš* > *něčeš*). Suvremeno pak naglasno stanje u hrvatskim dijalektima poznaje tri uzlazna naglasaka: kratkouzlazni (vòda) i dugouzlazni (vínò), koji su novijega postanka, i akut (sūša), koji je starijega postanka. Moguš navodi da je stari naglasni sustav (kratkosilazni, dugosilazni i akut, koji mogu biti kombinirani s prednaglasnim i zanaglasnim duljinama) karakterističan i najbolje očuvan u govorima čakavskoga narječja i u posavskim, staroštokavskim govorima (Moguš 1971: 90).

U akcentološkoj studiji *Prilog za slavenski akcenat* Ivšić je prvi upozorio da je u posljednjoj fazi praslavenskog jezika i u prahrvatskom jeziku postojao poseban dugi uzlazni akcent, koji on naziva novim praslavenskim akutom, da bi se razlikovao od prvotnoga praslavenskog akuta (Ivšić 1911). Taj novi praslavenski akut nastao je nakon gubitka poluglasa (jer i jor). Jerovi nisu odmah nestali, nego su najprije gubili udar – udar se prenosio sa zadnjeg sloga za jednu moru prema početku riječi. Ako je predzadnji slog bio kratak, naglasak se s poluglasa jednostavno prenosio na njega: *plot̃b̃* > *plòt̃b̃*, *plòta*,

plōtom, a ako je predzadnji slog bio dug, naglasak je prelazio za pola sloga: *krālǣ̆* (*kraaljǣ̆*) > *krālǣ̆* (regresivna metataksa) te je tako dobiven novi dugi naglasak s udarom na drugoj mori. Stari praslavenski akut (npr. **kárva*, **kálda*) potpuno je nestao (>*krāva*, *klāda*), a novi se praslavenski akut očuvao sve do danas. Ivšić je, dakle, postanak neoakuta objasnio povlačenjem naglasaka na prethodni slog, kao tzv. *retrakcijski naglasak* (1911), pa se po njemu povlačenje naglasaka s unutarnjega silaznoga sloga, kojim onda postaje neoakut, naziva *Ivšićevim zakonom*, ali još češće i *Stangovim zakonom* prema norveškom akcentologu Christianu Stangu, koji je neoakut objasnio gotovo pedeset godina poslije na isti način kao i Ivšić, ne pozivajući se na Ivšićevu studiju (usp. Kapović 2008a: 5 i Užarević 2011).

Prema Ivšiću (1911) novi se praslavenski akut očuvao sve do danas u sljedećim kategorijama:

- 1) pri sažimanju dvaju susjednih vokala od kojih je drugi bio naglašen, npr. *ne(h)ōćeš>nēćeš*, *nijē>nī*, *mojēga>mōga*, *tvojēga>tvōga*, *stojāt>stāt*
- 2) analogijom prema sažimanjima i položajnim duljenjima; naglasak zamjenica ženskog roda prenesen je u G jednine imenica istoga roda, npr. *ženē*, *rukē*, *sestrē*
- 3) u G množine imenica ženskog roda koje su imale naglašene završne poluglase, npr. *žēn*, *gōr*, *smōl* i u drugim riječima na iskonski dugim vokalima na koje je povučena silina s finalnog naglašenog poluglasa: *kljūč*, *smīh*
- 4) na iskonski dugim vokalima na koje je prešla silina s ulitme, npr. *sūša*, to se prenijelo i na kategorije glagola koji u infinitivu imaju āā, npr. *mlātīti–mlāti*, *vēzāti–vēže* i na brojeve, npr. *pētā*, *šestā*, *sēdmā...*
- 5) na vokalima koji su položajno produljeni pred sonantom koji zatvara slog: *krāj–krāja*, *govorīl–govorīla*; *sōl*, *dīm*, *sīr*

U ovome radu analizirat će se akuti u čakavskim govorima (Pitve na Hvaru i Pučišća na Braču), kajkavskim govorima (Đurđevac i Molve kraj Đurđevca) te u staroštokavskim govorima (Stari Mikanovci, Gundinci i Bački Monoštor u Vojvodini). Prije fonetske analize akuta u pojedinim govorima opisat će se dijalektološke i prozodijske osobitosti tih govora.

2. DOSADAŠNJA AKUSTIČKA ISTRAŽIVANJA AKUTA

Akut se dosad većinom opisivao samo slušno, perceptivno, bez akustičke analize fonetskih razlika. Iako je za fonološko razlikovanje najvažnija percepcija, analiza tijeka tona koja se oslanja samo na sluh može biti i pogreš-

na. Ivšić govori o skokovitosti akuta jer tvrdi da se akut od dugouzlaznoga razlikuje u tome što ton u dugouzlaznome “raste jednako”, a u akutu u drugom dijelu “skoči” (Ivšić 1911:147). Kapović navodi kako se s Ivšićevim opisom slažu i kasniji istraživači akuta u štokavskom i čakavskom govoru koji se također oslanjaju na slušni dojam: Hraste za Hvar, Hamm za Donju Podravinu, Seke-reš za našički kraj, Jurišić za Vrgadu, Moguš za Senj (prema: Kapović 2008a). Lehiste i Ivić također govore o uzlaznosti neoakuta u sjevernočakavskom, posavskom štokavskom i kajkavskom govoru, a utvrđuju to instrumentalnim mjerenjem, iako ne spominju “skokovitost” o kojoj govori Ivšić (Ivić i Lehiste 2002: 530, prema: Kapović 2008a). Užarević, pak, u svojim istraživanjima posavskog, gundinačkoga govora akut naziva “dugim visokouzlaznim naglaskom” (Užarević 2011) i navodi da se izgovara tako da u prvoj mori počinje visoko, a da u drugoj mori završava još više. U *Ozvučenoj čitanci iz hrvatske dijalektologije* akut se opisuje kao “dug, skokovito uzlazan”, za razliku od dugouzlaznoga koji je “dug, ravnomjerno uzlazan” (Menac-Mihalić i Celinić 2012:28).

Kapović navodi kako novija istraživanja pokazuju da hrvatski akut u nekim govorima uopće nije uzlazan, npr. za posavski akut tvrdi da uopće nije uzlazan, nego da se ostvaruje “blago silazno ili ravno-silazno”, u opreci prema dugosilaznom, kod kojeg “intonacija počinje prije padati i brže pada” (Kapović 2008a:14). Nije, međutim, navedeno koja su to istraživanja i ne navodi se da su akuti akustički analizirani, iz čega se podrazumijeva da su onda i ta istraživanja perceptivna. U prilog tvrdnji da akut nije uzlazan Kapović navodi i Belića, koji je primijetio da akut na zadnjem slogu u brzom govoru može biti ravan. Langston (2006: 40-42) u akustičkoj analizi sjevernočakavskih govora također nalazi da je akut u načelu ravan ili blago silazan, za razliku od cirkumfleksa, koji naglo i brže pada, i da je rijetko (blago) uzlazan. To tumači promjenama u izgovoru (budući da su opisana Ivšićeva i Belićeva istraživanja provedena prije više od stoljeća), iako je moguće objašnjenje i nepreciznost prijašnjih perceptivnih istraživanja. Navodeći različitosti opisa, Kapović zaključuje da izgovor akuta, kao ni drugih naglasaka, nije i ne mora biti isti u svim govorima te da to treba “precizno fonetski ispitati u što je moguće više govora” (Kapović 2008a: 15).

Perceptivno, čakavski akut smatra se u najvećoj mjeri (86%) sličnim upravo dugouzlaznome naglasku (Pletikos 2005), a akustička je razlika vidljiva u tijeku i rasponu tona: čakavski akut velikog je raspona uzlaznosti, a štokavski dugouzlazni ostvaruje se kao ravan ton. Za novoštokavski dugouzlazni naglasak karakterističan je dug, tonski ravan naglašeni vokal, visoka razina tona u zanaglasnom vokalu i slabo opadanje intenziteta u zanaglasnom vokalu

(Pletikos 2003). U akustičkom istraživanju dugouzlaznih naglasaka govornika slavonskoga i dalmatinskoga porijekla Pletikos (2013) je dokazala fonetsku razliku u izgovoru između tih dviju skupina govora: u dalmatinskom izgovoru zanaglasni je vokal u svom početnom dijelu nešto viši nego naglašeni vokal, dok je ton početka zanaglasnoga vokala kod slavonskih govornika na istoj razini kao u naglašenom vokalu. Razlika je i u tome što se u slavonskom govoru uzlazni naglasci djelomično neutraliziraju u trajanju: dugi naglasci se krata, kratki se dulje, dok je u izgovoru govornika iz Dalmacije razlika u trajanju dugih i kratkih velika. Ta sustavna razlika za posljedicu ima manju dijalektalnu obilježnost slavonskoga naglasnog sustava, koji je zbog redukcije naglasnog (i zanaglasnog sustava) bliži percepciji standardnog izgovora od dalmatinskoga.

Sličnost je čakavskoga akuta i standardnohrvatskog dugouzlaznog naglasaka u tome što im se udarni slog sastoji od dviju mora, ali ta su dva naglasaka različitoga postanka i imaju fiziološke razlike koje su vidljive u autosegmentalnom prikazu. Jelaska (2004: 206) daje najpotpuniji takav, višeglasni opis hrvatskih naglasaka. Naglasci nastaju spojem triju jedinica različitih fonoloških dionica: udarne, dužinske i tonske. U hrvatskom je jeziku udar pripisan slogu, a mora je nosilac tona. Prikazuje tri fonološke dionice u riječima: *kiša* (kratkosilazni naglasak), *sûnce* (dugosilazni), *màgla* (kratkouzlazni), *zîma* (dugouzlazni) i *sûša* (akut).

*	*	*	*	*	udarna dionica
kiša	suunce	magla	ziima	suuša	dužinska dionica
	\\				
V N	V N	N V	N V	NV N	tonska dionica

Vidljiva je fonološka razlika dugouzlaznog naglasaka i akuta: u dugouzlaznom naglasku objema morama naglašenog sloga (koji nosi udar) pripisuje se niski ton, a zanaglasnom slogu visok ton. U akutu se naglašenom slogu pripisuje slijed niskog i visokog tona, a zanaglasni slog ima niski ton.

U akustičkoj analizi akuta koju je na primjerima kajkavskoga i čakavskoga govora iz hrvatskih filmova provela Vlašić Duić (2009: 66-71) tijekom osnovne frekvencije pokazao je specifičnost akuta i to uglavnom negativnim određenjem prema dvama dugim novoštokavskim naglascima: tvrdi se da je ostvaren akut jer akustički prikaz pokazuje da je slog dug, ali da nije ni dugouzlazan ni dugosilazan. U primjerima za čakavski akut, u riječima *gospodār* i *vodē* naglašen je drugi (završni) slog, koji je dug i ima izrazitu uzlaznu krivulju

(potpuno nekarakterističnu za novoštokavske duge naglaske). U kajkavskim pak riječima *zāhod* i *nē znam* tonska je kontura na naglašenom, prvom slogu ravna ili blago silazna, pa bi to upućivalo na dugouzlazan naglasak. Međutim, to što je naglasak u cijelosti ostvaren na samo tom, naglašenom slogu dokaz je da je riječ o akutu, jer se samo novoštokavski silazni naglasci ostvaruju na jednom, naglašenom slogu.

Kao objašnjenje tonogeneze u baltičkim i slavenskim jezicima najčešće se navodi glotički okluziv i laringalizirana fonacija. Pritom se smatra da je grkljanski okluziv bio dio akutiranog sloga (današnji litavski jezik u realizaciji starog akuta ima grkljanski okluziv). Greenberg (2006) smatra da je u razvoju starog akuta važnu ulogu odigralo gubljenje grkljanskog okluziva i da se kao suvremeno naslijeđe tog procesa pojavljuje laringalizacija, vrsta fonacije koja se još naziva i škripava fonacija (engl. *creaky phonation type*). Takva je vrsta fonacije ostvarena i na drugom slogu u riječima *zāhod* i *nē znam* (na mjestu drugog sloga nema tonske krivulje jer nema tona). Naime, zbog laringalizacije se u slogu nakon naglašenog često ne može izračunati ton jer intenzitet opada toliko da glas iz modalnog fonacijskog tipa prelazi u spomenuti škripavi tip ili čak u šapat. Pletikos (2003) nalazi da se u hrvatskom klasičnom izgovoru laringalizacija pojavljuje nakon silaznih naglasaka, rijetko nakon dugouzlaznog, a gotovo nikad nakon kratkouzlaznoga, pa su u tome akuti u riječima *nē znam* i *zāhod* slični i silaznim naglascima.

3. AKUSTIČKA ANALIZA AKUTA

3.1. Ciljevi istraživanja

Glavni je cilj ovoga rada istražiti koliko se akuti koji se nalaze u prozodijskom inventaru govora triju hrvatskih dijalekata (čakavskog, kajkavskog i staroštokavskog) razlikuju u akustičkim dimenzijama tonskog kretanja. Analizirajući dimenziju kretanja tona, prvi je korak utvrditi koliko akut varira u govoru istoga govornika te postoji li tonski obrazac tipičan za jedan govor. Zatim se uspoređuju akuti različitih govora te se pokušava odgovoriti na pitanje razlikuju li se i u čemu čakavski, staroštokavski i kajkavski akut.

3.2. Metoda istraživanja

Osnovni segment analize bit će prozodijska riječ. Svaki je od 9 govornika iz triju hrvatskih dijalekata zastupljen s 5–10 minuta snimljenoga povezanog govora iz kojega su određene riječi u kojima se pojavljuje akut. Te su

riječi, zajedno s neposrednim rečeničnim kontekstom, izdvojene iz teksta te ih je dodatno slušno verificirala dijalektologinja dr. sc. Ivana Kurtović Budja, znanstvena suradnica na Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zbog velikog utjecaja rečenične intonacije na kretanje leksičkog tona, broj akustički analiziranih riječi znatno je reduciran. Autorice rada za akustičku analizu odabrale su samo one riječi koje su izgovorene u silaznoj jezgri, tj. riječi pod rečeničnim naglaskom silazne intonacije. Takva se jezgra smatra optimalnom za ostvarivanje raznolikosti hrvatskih leksičkih naglasaka i jedina je u kojoj su dokazane akustičke razlike četiriju hrvatskih novoštokavskih naglasaka.

Analizirat će se fundamentalna frekvencija u dimenzijamasmjera i raspona tona (unutar naglašenog sloga) i odnosa tonskih razina (zanaglasni slog u odnosu na naglašeni). Jedinice analize raspona promjene fundamentalne frekvencije su Herzi (Hz) i poluton (pt). Akustičkom analizom tona tražimo odgovore na dva pitanja: 1. Kakav je tijek tona u akutu u naglašenom slogu (uzlazan, ravan, silazan ili drugačiji)? 2. Kakav je odnos visine tona u zanaglasnom slogu prema naglašenom slogu (niži, jednak ili viši)? Odabrani reprezentativni primjeri riječi prikazani na slikama (slika 2, 3, 4). Slike su spoj dvaju akustičkih prikaza: prikaza spektra (tzv. sonogram: na apscisi je vrijeme, a na ordinati je frekvencijski spektar od 0 do 5000 Hz) i prikaza tijeka fundamentalne frekvencije (na apscisi je vrijeme, a na ordinati je raspon tona prilagođen pojedinim govornicima od 20 do 350 Hz).

Trajanje naglašenog vokala bit će izraženo u milisekundama (ms). Trajanje je ovisno o brojnim makro i mikroprozodijskim parametrima: o tempu artikulacije, dužini intonacijske jedinice, broju slogova u riječi, broju glasnika u slogu, stupnju naglašenosti, zvučnosti/bezvučnosti okolnih vokala, vrsti leksičkog naglasaka itd. U ovom radu vrijednost trajanja naglašenog vokala izmjerit će se samo kao dokaz dužine vokala i kao ilustracija raznolikosti.

Dimenzija intenziteta vokala, osobito usklađenost tona i intenziteta, nije sustavno analizirana, ali u radu dajemo napomene o primijećenim posebnostima u tijeku intenziteta.

3.3. Korpus za analizu

U analizi smo koristili snimke autorskih interpretacija dijalektalne poezije te snimke autentičnih govora objavljenih u čitanci iz hrvatske dijalektologije (Menac-Mihalić i Celinić 2012). Smještaj pojedinih mjesnih govora može se vidjeti na slici 1.

Korpus za **čakavski** akut čine snimljeni govoreni tekstovi koji reprezentiraju mjesne govore:

- Pitve na Hvaru: Ičica Barišić (rođena Radonić, 1939) interpretirala je pjesme iz svoje zbirke *Libar kako timbar* (Barišić 2006). Studijsku snimku na CD-u nam je ustupila Agneza Radonić, koja je akcentuirala knjigu.
- Pitve na Hvaru: Ksenija Marija Kokić (rođena Barbić, 1924). Snimka s DVD-a uz čitanku (Menac-Mihalić i Celinić 2012).
- Pučišća na Braču: Vlasta Vrandečić Lebarić (1953) interpretirala je pjesme iz svoje zbirke *Doleti buletin* (Vrandečić Lebarić, 1999). Studijsku snimku na CD-u nam je 2001. godine ustupio prof. dr. sc. Ivo Škarić, koji je organizirao i nadgledao snimanje u studiju Odsjeka za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

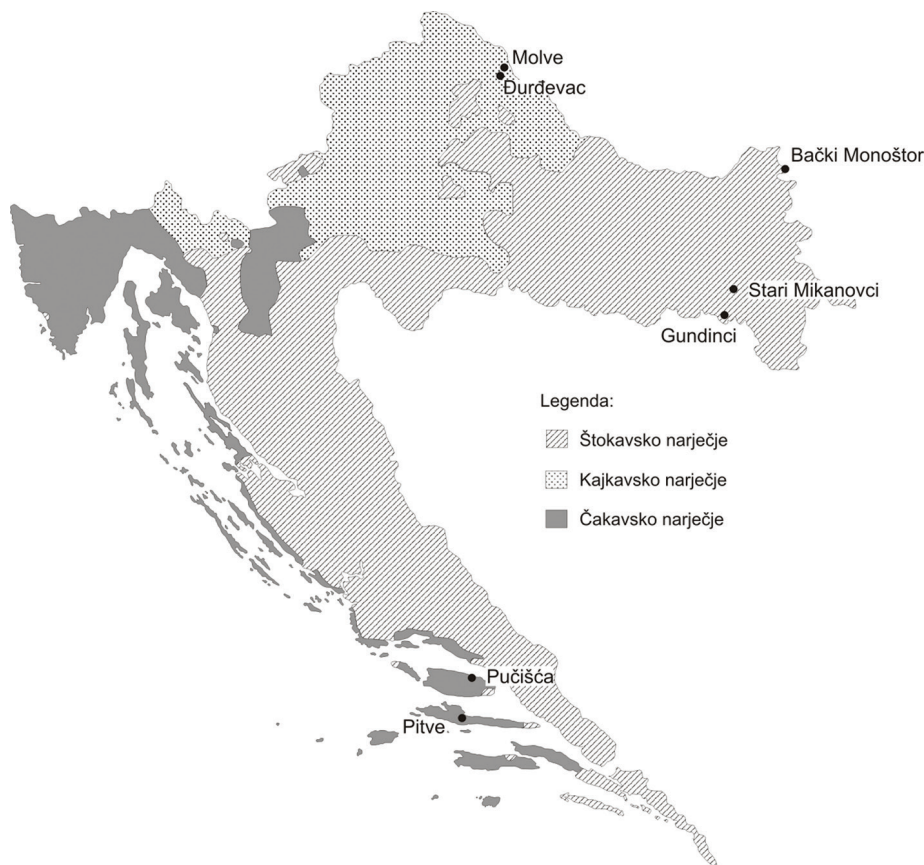
Korpus za **kajkavski** akut čine snimljeni govoreni tekstovi koji reprezentiraju mjesne govore:

- Đurđevac: Velimir Piškorec (1966) i Ivančica Lovašen (1967) interpretirali su pjesme iz zbirke *Trinajsto prase* (Piškorec 2000, CD izdan uz knjigu).
- Molve: Jelena Cesarić (rođena 1940). Snimka s DVD-a uz čitanku (Menac-Mihalić i Celinić 2012).

Korpus za **staroštokavski** akut čine snimljeni govoreni tekstovi koji reprezentiraju mjesne govore:

- Bački Monoštor u Vojvodini: Antun Kovač (rođen 1945) interpretirao je pjesme iz svoje zbirke *Na dvoru Pašinog Tune* (Kovač, 2009). Zahvaljujemo Marini Balažev, koja je 2012. obavila terensko snimanje.
- Stari Mikanovci: Tomislav Raić (rođen 1985) izvodio je svoj stihovani govor *Šokac nije satir*, nagrađen kao najbolji govor javnoga nastupa XIX. Govorničke škole, održane u Kleku 2002. godine (Osobna snimka iz 2002. godine).
- Gundinci: Kata Kokanović (rođena Užarević, 1941). Snimka s DVD-a uz čitanku (Menac-Mihalić i Celinić, 2012).

Slika 1. Karta hrvatskih narječja s mjesnim govorima u kojima su analizirani akuti

3.4. Analiza akuta u čakavskim govorima

Analizirani su akuti iz dvaju čakavskih govora: Pitava s otoka Hvara i Pučišća s otoka Brača (v. sliku 2). Pitve na Hvaru i Pučišća na Braču pripadaju južnočakavskom dijalektu, ikavskom šćakavskom dijalektu čakavskoga narječja koji je glavninom zastupljen na otocima od Pašmana do Korčule uključujući i zapadni dio poluotoka Pelješka te jug otoka Paga (Lisac 2009: 79). Moguš (1977: 44-63) čakavsko narječje dijeli u četiri akcenatske skupine (s obzirom na fiziologiju, broj i mjesto naglasaka) – na stari, stariji, novi i noviji akcenatski tip. Za stari tip, koji naziva još i općehrvatski, starohrvatski, karakteristično je da svaki od triju naglasaka: brzi (˘), dugi (˘˘) i čakavski akut (˘˘˘) ima

slobodnu distribuciju, svaki naglasak može stajati na svakom slogu u riječi, zadržana su stara distribucijska mjesta. Najstariji je onaj u kojem su sačuvane i zanaglasne duljine, a nešto mlađi i češći onaj sa samo prednaglasnim duljinama. Geografski, tom tipu pripadaju govori istočne Istre, Hrvatskoga primorja i otoci od Pašmana do Lastova (dakle, i ovdje analizirani govori Pitava na Hvaru i Pučišća na Braču). Prve promjene u odnosu prema tome sustavu stare akcentuacije odnose se na izmjenu tona (metatonija), izmjenu trajanja ili na oboje, ali pritom stara distribucija ostaje nepromijenjena. Sustavi s takvim izmjenama su *stariji* akcenatski sustavi i pripadaju im, primjerice, mjesni govori Visa i Hvara na istoimenim otocima. Metatonija $\hat{a} > \hat{a}$ najprije je zahvatila završni slog riječi: *nogê > nogê*, dakle, nestao je finalni akut, ali je ostalo *sūša, desēti*.

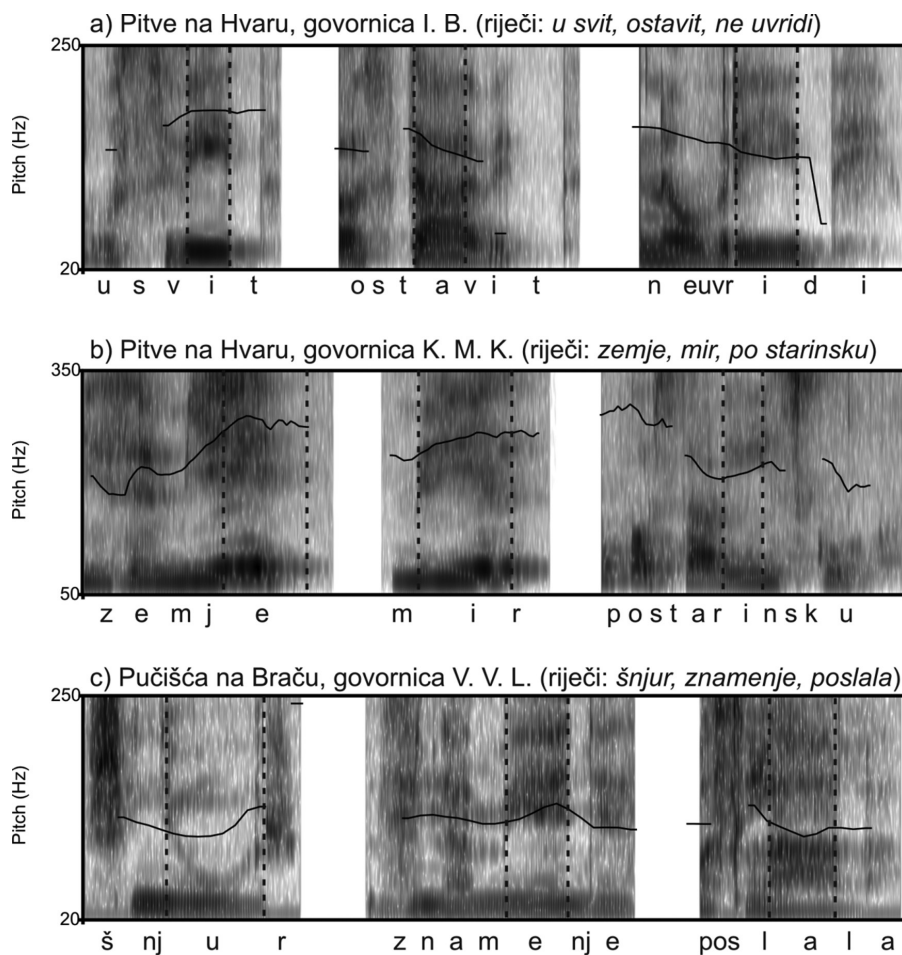
Otočne govore u južnoj i srednjoj Dalmaciji, npr. Brač, Hvar, Vis, karakterizira duljenje kratkog naglašenog *a* u neposljednem slogu, npr. *opānak, kāmik, pāmet, rāme, lopāta* (za razliku od: *opānak, kāmik, pāmet, rāme, lopāta*). Na Braču i Hvaru *a* se u zatvorenoj ultimi ne dulji, npr. *nāš, otāc*, ali obično dolazi do prenošenja kratkog akcenta s otvorene ultime na zatvorenu penultimu, npr. *krīvāc* – krīvca (Lisac 2009: 149-150; Kapović 2008a:10). Kapović navodi primjere takvih duljenja upravo za Pitve: *krāva, rāna, vrāna, slāma, ženāmin, privārili, pāmetan, rādosan, žālosni, plākat* itd. i za Pučišća: *bāvit se – bāvin se, bogātīt – bogātin, blātīt – blātin, gādit – gādi mi se, gāzit – gāzimo, grābit – grābin – grābimo, kāsīt – kāsimo*, a Vidović i Kurtović (2005: 395) za govor Pučišća navode primjere takva duljenja u fonetskoj riječi: *nā nebo, nā glove, nā pamet, nā ruke*. I u našem je analiziranom korpusu mnogo takvih primjera duljenja: *dobāvit, tovāre, naprāvilo, olupālo, nāšin, mlādot, opānak...*

Na temelju prethodnih istraživanja (P. Ivića, P. Šimunovića i B. Finke) o tome je li taj produljeni *a* fonem ili alofon, Vidović i Kurtović (2005: 396) zaključuju da je takav produljeni *a* alofon, budući da mu je pojavljivanje predvidljivo, tj. da se javlja *uvijek u otvorenom nedočetnom slogu i u sekvenciji ar od nekadašnjeg r, fiziologijom ostvaren kao ~*. Hrvatski dijalektolozi taj su naglasak obilježavali znakom $\hat{}$, želeći upozoriti da nije istovjetan novom čakavskom akutu, ali budući da je produljeni *a* akutske boje koju ima svaki akutirani samoglasnik, Vidović i Kurtović predlažu da se taj novi naglasak u stručnim radovima bilježi znakom $\sim_2$, da bi se razlikovao od novog, tzv. čakavskog akuta, za koji predlažu da se bilježi $\sim_1$. Akut na produljenom *a* fonetska je jedinica, a tzv. čakavski, novi akut je fonološka jedinica. Iako se, dakle, u čakavskim govorima srednjodalmatinskih otoka i u dvama čakavskim mjesnim govorima koje ćemo analizirati (Pitve i Pučišća) razlikuju dva akuta, različita

po fonološkoj/fonetskoj vrijednosti te po vremenu i uzroku nastanka, nećemo ih različito bilježiti jer su oni fiziologijom jednaki.

U govoru Pitava govornice I. B. akut je verificiran u riječima: *zărno, u svît, utkâla, zavonjâle, znâla, znâle, cvîčen, mâllo, nadâhne, krîpi, od krâja, pâtinu, starinë, râja, vajâlo, fôr, ostâvit, zaborâvit, nâpol, prôzna, od dôvna, Jâkov, najîdi, ne uvrîdi, mlâdost, iskâla, cakletâlo, ustâla, vonjâla, igrâlo*. (Ovdje i dalje u popisu verificiranih i analiziranih riječi ne obilježavamo duljine, nego samo akut jer duljine, koje se nekim govorima ostvaruju, u ovome radu ne analiziramo.) Riječi koje su izgovorene u neutralnim silaznim intonacijskim jezgrama prikazane na slici 2.a pokazuju da je ton u akutu na posljednjem slogu prozodijske riječi *u svît* potpuno ravan. Ton akuta na središnjem slogu u riječi *ostâvit* je silazan, ukupnoga raspona silaznosti od 39 Hz, tj. 4,7 pt (u prvoj trećini vokala ton jače opada, a nakon toga blaže) i znatno je nižega tona u zanaglasnom slogu koji iz modalnog prelazi u drugi fonacijski tip, tzv. laringalizaciju (s prosječno 143 Hz u naglašenom vokalu opada na 56 Hz u zanaglasnom vokalu). Ton akuta na predzadnjem slogu u prozodijskoj riječi *ne uvrîdi* je skoro ravan (blago je silazne krivulje, opada za samo 9 Hz, odn. 1,1 pt što se može interpretirati kao ravan), a vokal zadnjeg sloga je znatno slabijeg intenziteta i prelazi iz modalnog fonacijskog tipa u šapat koji nema tona. Naglašeni vokal pod akutom je izrazito dug, u riječi *u svît* traje 150 ms, u riječi *ostâvit* 195 ms, a u riječine *uvrîdi* 197 ms.

Slika 2. Akuti u čakavskim govorima

U govoru Pitava govornice K. M. K. akut je verificiran u riječi-ma: *nabrāli, zemjē, dobāvit, tovāre, mīr, muškēm, tīšto, namāzali, iznūtra, naprāvilo, natūklo, mālō, starīnsku, olpālō, zemjē*. Izdvojene su i na slici 2.b prikazane tri riječi koje su izgovorene s najmanje utjecaja rečenične intonacije, iako nisu u potpuno neutralnim silaznim jezgrama: *zemjē, mīr, po starīnsku*. Na slici se vidi da je u svim trima riječima ton naglašenoga vokala uzlazan: u riječi *zemjē* frekvencija raste za 36 Hz, odn. 2,3 pt, u riječi *mīr* frekvencija raste za 39 Hz, odn. 2,7 pt, a u prozodijskoj riječi *po starīnsku* frekvencija se po-

visuje za samo 22 Hz, odn. 1,7 pt. U zanaglasnom vokalu ton ostaje na visokoj razini i zatim opada. Zanimljivo je i kretanje intenziteta u naglašenom vokalu akuta. U riječima *zemjê* i *mîr* intenzitet ne raste ravnomjerno s tonom, već na jednom do dva mjesta tijekom naglašenog vokala blago opada. Vjerojatno je takva neravnomjernost intenziteta jedan od razloga percepcije akuta kao “zavinutoga”. Trajanje naglašenog vokala izrazito je dugo: u riječi *zemjê* naglašeni vokal traje 206 ms, u riječi *mîr* 246 ms, a u riječi *po starînsku* 168 ms.

U govoru Pučišća govornice V. V. L. akut je verificiran u riječima: *igrâli, jedîno, mlâdost, tî, znamênje, zubâto, iz dubinê, razbucâlo, ukrcêlo, mlôdo, iz bôtka, kanoćôl, pisâla, poslâla, pripleskâla, tâmo, zgibâla, šnjûr, zagropâle, zapačâle, plîlkin, opânak, pustopâšni, i nôs, dvô, kotorâku*. Primjeri akuta u silaznim intonacijskim jezgrama prikazani su na slici 2.c. Akustičke slike pokazuju različita ostvarenja kretanja tona u naglašenom vokalu: u riječi *šnjûr* ton je silazno-uzlazan, tj. frekvencija se u prvom dijelu snižava za 15 Hz, a zatim se opet povisuje za 31 Hz, odn. 4,4 pt; u riječi *znamênje* ton je uzlazan, tj. frekvencija se povećava za 19 Hz, odn. ton se povisuje za 2,5 pt, a ton zanaglasnog vokala ostaje visok ravan; u riječi *poslâla* ton naglašenog vokala je ravan, a u zanaglasnom vokalu prelazi u šapat. Trajanje naglašenoga vokala izrazito je dugo: u riječi *šnjûr* vokal traje 260 ms, u riječi *znamênje* 192 ms, a u riječi *poslâla* 203 ms.

Može se zaključiti da je tijek tona u akutu u čakavskim govorima akustički raznolik (vidi tablicu 1.): u naglašenom vokalu akut se ostvaruje ravnim, silaznim i uzlaznim ili silazno-uzlaznim tonom. U zanaglasnom slogu ton može biti niži ili visok (tj. na razini kao u naglašenom vokalu). Akut se može ostvariti u jednosložnim riječima ili na posljednjem slogu u riječi. Govor Pitava pokazuje da se ostvarenje akuta razlikuje među govornicima: jedna govornica ima pretežno ravne i silazne akute, a druga ima uzlazne akute.

3.5. Analiza akuta u staroštokavskim govorima

Za analizu akuta u staroštokavskim govorima uzete su snimke koje predstavljaju mjesni govor Bačkog Monoštora u Vojvodini te Starih Mikanova i Gundinaca u Slavoniji (vidi sliku 3). Već je Stjepan Ivšić u *Prilogu za slavenski akcenat* iz 1911. utvrdio da je “čakavski” naglasak, kako ga on naziva, prisutan i u posavskom govoru (slavonske govore naziva posavskima; Ivšić 1911: 144). Ivšić, međutim, poriče da je akut u posavskim govorima čakavizam. Čakavski akcenat odgovara ponajviše akcentu starijega štokavskog govora u Posavini, pa je onda opravdano *izvoditi jedan i drugi akcenat iz zajedničkoga* (Ibid, 206). Slavonske govore dijeli u devet akcenatskih skupina,

pri čemu je deveta skupina najmlađa, s prevladavanjem novoštokavskih naglasaka i naglasnih položaja. Gundinci pripadaju prvoj, najstarijoj skupini u kojoj su dobro očuvani starohrvatski naglasci i naglasni položaji: *vodě, sačŭvām, ostô, nosili, otac, kăzâli, rŭkôm* i *kazŭvô* (Ivšić, 1913: 146), a Stari Mikanovci pripadaju sjevernoj, šestoj akcenatskoj skupini: *vodě, sačŭvām, ostâl, nosili, ôtac, kâzali* (rjeđe *kăzâli*), *rŭkôm* (rjeđe *rŭkôm*) i *kazŭvô* (rjeđe *kazŭvô*) (ibid, 147). Treba napomenuti da i najmlađa, deveta skupina čuva akut u nekim pozicijama, npr. *sačŭvām*, ali *rŭkôm*.

Jozić je u terenskim istraživanjima provedenim od 1998. do 2000. godine provjeravao naglasni sustav rubnih sela prve Ivšićeve naglasne skupine, a među njima i Gundince, te ga usporedio sa stanjem koje je Ivšić zatekao gotovo stotinu godina prije (Jozić 2004: 77). Pronašao je da je u tim selima, u kojima je Ivšić zabilježio da se uz model tipa *rŭkôm* čuje i model *rŭkôm* potpuno prevladao novoštokavski dugouzlazni naglasak sa zanaglasnom duljinom te da se isto dogodilo i s modelom *kazŭvô*, gdje je također prevladao dugouzlazni naglasak tipa *kazŭvô*, ali da “svi ostali modeli odgovaraju stanju otprije stotinu godina”, pa onda navodi i sljedeće primjere za akut u gundinačkom govoru: *vodě, zovŭ, sestrě* (ibid, 78). Užarević pak tvrdi da se u tom govoru miješaju staroštokavski i novoštokavski naglasni sustav, pa da se u Gundincima i danas može čuti i jedno i drugo (npr. *rŭkôm* i *rŭkôm*) te da bi trebalo preispitati Ivšićeve i Jozićeve tvrdnje kako je npr. u riječima: *rŭka, zvŭzda* naglasak dugouzlasan, a da nikako nije kratkosilazan s prednaglasnom duljinom: *rŭkă, zvŭzdă* (Užarević, 2011).

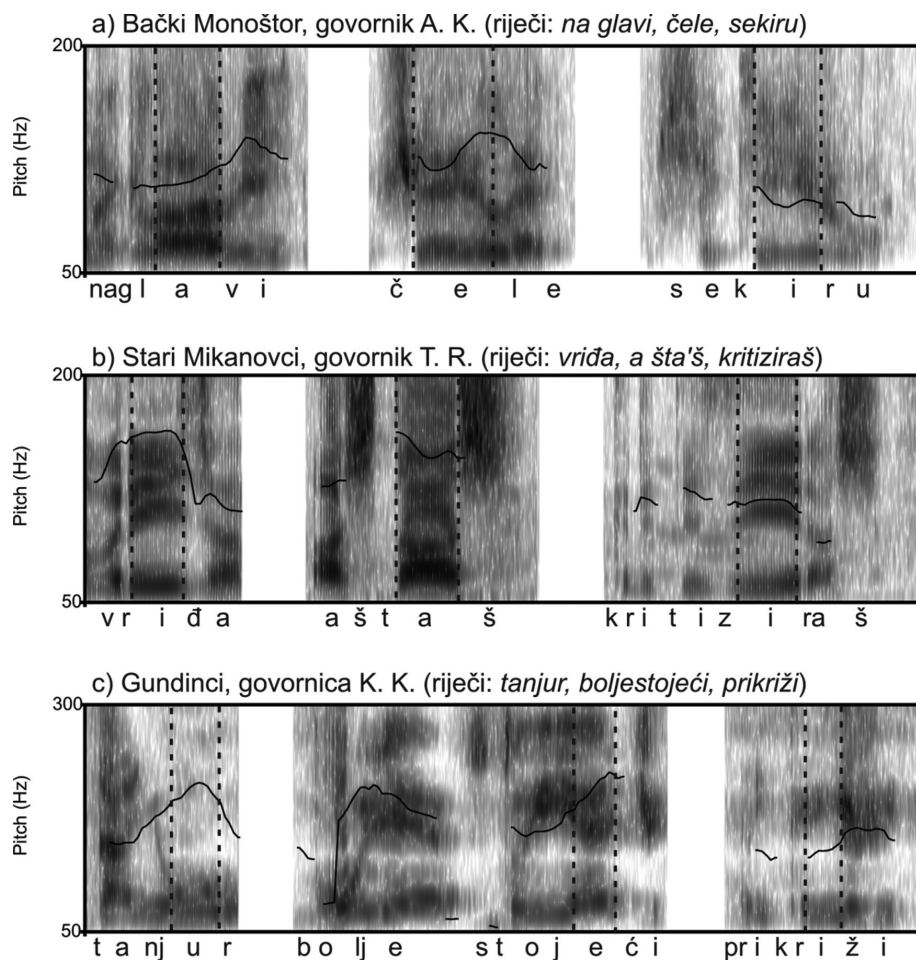
Stari (i Novi) Mikanovci specifični su po ikavsko-ekavskom refleksu jata. Dugi se jat reflektira kao dugo *i*, a kratki kao kratko *e* (*dŭtĕ-detĕta*, Finka i Šojat 1973: 8). Peteronaglasni inventar toga slavonskog govora starije akcentuacije čine: kratkosilazni, dugosilazni, kratkouzlazni, dugouzlazni naglasak i akut. Što se distribucije akuta tiče, Finka i Šojat navode da akut zauzima položaje praslavenskog i “posavskog” akcenta, “novog akuta” ako nije došlo do pomicanja akcenta ili ako nije zamijenjen dugosilaznim (Finka i Šojat 1973: 13). Autori navode da u govoru supostoje oblici s dugosilaznim i s akutom, npr. *jă* i *jâ, tŭ* i *tĭ, mŭ* i *mĭ*.

Osim u Hrvatskoj, Hrvati idiomima materinskoga jezika govore još i u Bosni i Hercegovini, Srbiji (najviše u Vojvodini), u Crnoj Gori, Mađarskoj, Sloveniji, Austriji, Slovačkoj, Rumunjskoj, Italiji... Šokački govor u zapadnoj Bačkoj u Vojvodini vjerojatno je rezultat migracijskih procesa, a šokački idiomi pokazuju da prevladava populacija slavonskoga tipa i njihovi govori, iako se u literaturi govori o doseljavanju Šokaca ne samo iz Slavonije nego i iz

Bosne (Lisac 2003:40). Iako su sredinom prošloga stoljeća u Vojvodinu stigli i čakavci, taj je broj bio malen, pa danas u Vojvodini čakavaca gotovo da i nema. Postoje, međutim, ikavci novoštokavci bunjevačkoga roda, arhaični štokavci šokačkoga roda, ekavci novoštokavci vojvođanskoga tipa te kajkavci turopoljsko-posavskoga tipa (Lisac 2013). Govor Baškog Monoštora pripada arhaičnom slavonskom dijalektu, tj. skupini arhaičnog štokavskoga govora šokačkoga roda, a ti se zapadnobački govori svrstavaju u baranjsko-bački poddijalekt slavonskog dijalekta. Riječ je o ikavskim, češće štakavskim govorima Šokaca koji na sjeveru od Santova u Mađarskoj do Baškog Monoštora imaju arhaičnu akcentuaciju, npr. *pūtnik*, *slavōnski*, *grēda*, *divôjka*, *vodê*, *sêlo*, *brīnit se* (Lisac 2003:41).

U govoru Baškog Monoštora govornika A. K. verificirane su riječi s akutom: *salāš*, *na glāvi*, *nēće*, *rānin*, *čēle*, *salāš*, *sekīru*, *stāre*. Primjeri akuta prikazani su na slici 3.a u prozodijskim riječima *na glāvi*, *čēle*, *sekīru*. U prozodijskoj riječi *na glāvi* ton naglašenoga vokala je blago uzlazan, frekvencija se povećava za 10 Hz, odn. ton se povisuje za 1,6 pt, no zanaglasni je vokal izrazito visok, frekvencija se povećava za još 20 Hz i ukupni je raspon uzlaznosti 4,5 pt. Naglašeni vokal traje 196 ms. U riječi *čēle* ton je u naglašenom vokalu uzlazan, raste za 24 Hz, odn. 3,2 pt, a ton u zanaglasnom vokalu ostaje visok (visok silazan). Naglašeni vokal traje 209 ms. U riječi *sekīru* ton naglašenog vokala je ravan, a u zanaglasnom slogu ostaje visok.

Slika 3. Akuti u staroštokavskim govorima

U govoru Starih Mikanovaca govornika T. R. verificirane su riječi s akutom: *divõjke, na stvår, vriđa, kojẽ, izjednãci, takĩ, čijãlo, prẽlo, u vãmi, a štã's, fãli, kritizĩraš, cigãnka, svĩtu, mõi, jẽ, bomẽ, tõ, možẽmo*. Primjeri akuta akustički su prikazani na slici 3.b. U riječi *vriđa* naglašeni vokal je ravan, traje 161 ms, a zanaglasni je vokal za 6 pt niži. U prozodijskoj riječi *a štã's* ton je pretežno ravan, u prvom dijelu vokala ton je blago silazan (za 1 pt), ali nakon toga je ravan; vokal je dug i traje 170 ms. U riječi *kritizĩraš* naglašeni je vokal ravnog tona, traje 180 ms, a zanaglasni je vokal za 4,7 pt niži.

U govoru Gundinaca govornice K. K. verificirane su riječi s akutom: *káže se, na svētog, nī se, svinjokōlje, tanjūra, tanjūr, po glāvi, odrāsli, muškī, boljestojēci, prikrīži, počēt*. Akustičke slike akuta odabranih triju riječi nalaze se na slici 3.c. U svim trima riječima *tanjūr, boljestojēci, prikrīži* naglašeni je vokal uzlazan i dug (oko 180 ms). U prvim dvjema riječima uzlaznost tona je izrazito velikog raspona, čak 6,4 pt, oko 63 Hz, a u riječi *prikrīži* ton naglašenog vokala raste za 3 pt. Zanaglasni slog u riječi *boljestojēci* nema tonsku visinu pa se može interpretirati kao niži (vokal je šuman), a u riječi *prikrīži* ton ostaje visok. Analizirajući tijek intenziteta u naglašenom vokalu zanimljivo je da intenzitet ne prati sasvim krivulju tijeka fundamentalne frekvencije (f0), već dok ton raste intenzitet ostaje ravan i tijekom trajanja vokala na dva mjesta blago opada. Moguće je da ovakva blaga kolebanja intenziteta utječu na percepciju akuta kao “zavinutog”.

Može se zaključiti da je u staroštokavskim govorima ton u naglašenom vokalu akuta ravan ili uzlazan, a u zanaglasnom se slogu ostvaruje kao nizak ili visok (ravan).

3.6. Analiza akuta u kajkavskim govorima

Kajkavski akuti analizirani su u govoru Đurđevca i govoru Molvi (v. sliku 4). Već je Franjo Fancev (1907, u radu *Beitrag zur serbokroatischen Dialektologie*) utvrdio specifičnost podravske kajkavske govora, kojem pripadaju i Đurđevac i Molve kraj Đurđevca: naglasak može stajati samo na posljednja dva sloga riječi. Tu je pojavu nazvao je *Zweisilbengesetz*, tj. *zakonom dvaju slogova* (prema: Lončarić 1996a: 145). Ako je posljednji slog dug, uvijek je naglašen, odnosno, ako je naglašen onda je i dug (npr. *godinê, godinôm*). Isto pravilo vrijedi i za naglasnu cjelinu: *vudrīla*, ali *vudrilä je strēla; ònda*, ali *onda sēm se*. Ako je posljednji slog kratak, naglašen je pretposljednji: *jagòda, matemātika*. Naglasak na zadnjem slogu je poopćen u određenim gramatičkim kategorijama, npr. u G i I jednine imenica ženskoga roda: prema *vodê* i *vodôm* (ili *vodê* i *vodôm*) dobiveno je *kravê* i *kravôm*, iako u tim riječima naglasak prije nije bio na kraju (ibid, 146).

Podravske govore koji imaju takvu specifičnu akcentuaciju (specifičnu u cijelom slavenskom području) Ivšić je u svom radu *Jezik Hrvata kajkavaca* (1936) svrstao u svoju IV. akcentuacijsku skupinu. Ivšićevi su tipovi dijakronijski, temelje se na porijeklu pojedinih akcenata. Za svoju je podjelu kao kriterij uzeo reflekse metatonijskog cirkumfleksa (*posêkel*), ali Lončarić (1996a: 148) pokazuje da u podravskim govorima nije bilo metatonije $\hat{ } i \sim$ kakvu je toj skupini pripisao Ivšić, nego da se ti naglasci u predzadnjem slogu izjednačuju

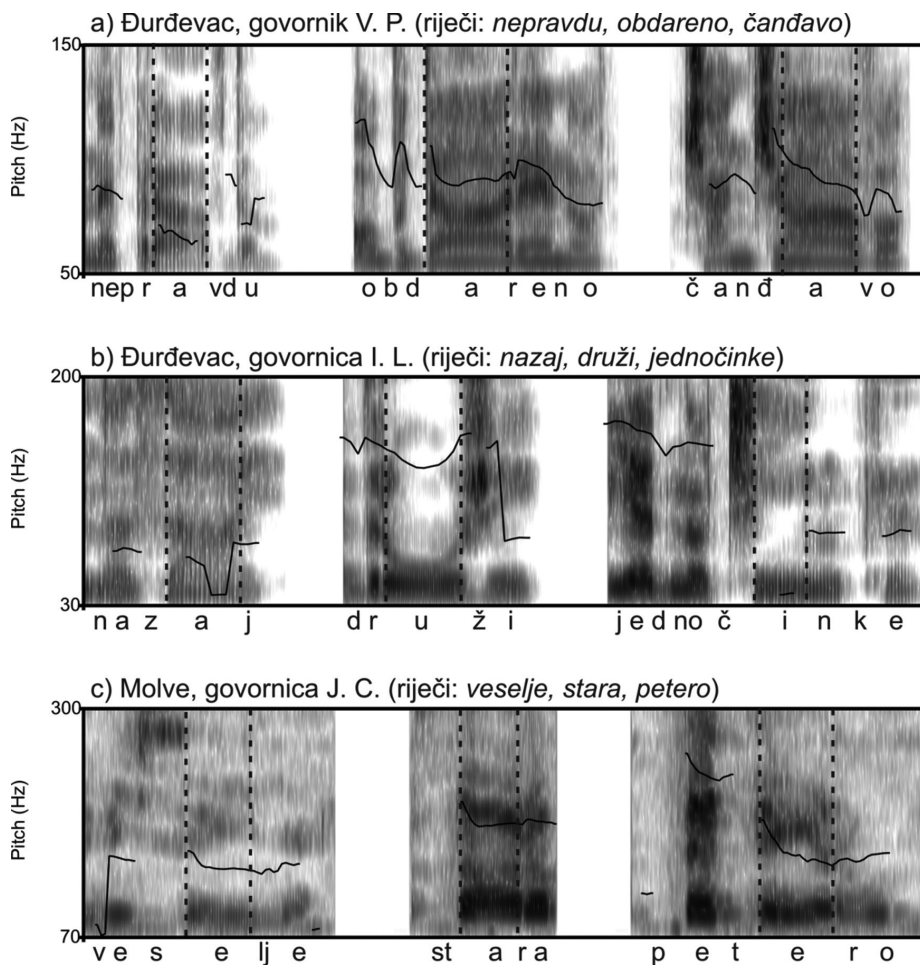
(a s drugih se slogova povlače prema kraju riječi). Po strukturi svojih prozodij-skih obilježja podravski govori zauzimaju posebno mjesto među kajkavskim govorima i to je, tvrdi Lončarić, već Fancev isticao, ali je Ivšić zanemario jer je bio dijakronijski orijentiran. U tim govorima s ograničenom distribucijom naglasaka stanje je rezultat fiksiranja mjesta siline, kvantiteta ima fonološku funkciju (Lončarić 1996:142). Intonacija je izgubila fonološku vrijednost, pa je govor u osnovi dvoakcenatski: kratki (˘) i dugosilazni (ˉ), ali se svaki dugosilazni na pretposljednem slogu može realizirati i kao kajkavski akut (ˑ).

Lončarić (1996a: 148) ističe da je podravska kajkavska akcentuacija sa zakonom dvaju slogova najvjerojatnije odraz srednjoeuropskih slavenskih tendencija te navodi da je prije dolaska Mađara podravski dijalekt graničio sa srednjoslovačkim govorima, a da je u slovačkom stariji akcent bio upravo na penultimi (prije nego što je fiksiran na prvi slog).

U govoru Đurđevca govornika V. P. akut je verificiran u riječima: *jezērti, tī, kurjāk, dioničārka, zēti, prstēnce, fīni, neprāvdu, škōlan, obdāreno, čandāvo*. Slika 4.a prikazuje akut u riječima *neprāvdu, obdāreno, čandāvo*. Naglašeni vokal je dug, traje u pojedinim riječima 170 ms, 270 ms i 280 ms. Tijek tona naglašenog vokala u riječi *neprāvdu* blago je silazan, snižava se za 9 Hz, tj. 2,2 pt, u riječi *čandāvo* naglašeni je vokal također blago silazan, sa 106 Hz opada na 93 Hz, tj. za 3 pt, a u riječi *obdāreno* naglašeni je vokal ravnoga tona. Zanimljivo je što intenzitet naglašenoga vokala u riječi *čandāvo* ostaje jak, iako ton blago opada. U svim trima prikazanim riječima ton zanaglasnoga vokala ostaje visok.

U govoru Đurđevca govornice I. L. akut je verificiran u riječima: *visōki, gurāvi, lēpi, bogāti, pajdāš, drāgi, jē, krōli, prāva, zaprckāvat, mrnjāvkali, zdijāvali, nagovārāla, pajāc, telefonērala, zvāla, fāli, vrēde, zemālskom, čērka, drāga, dēte, gosāki, hīr, jednočīnke, nazāj, porāžen, rōde, mračnāki, ne rāste, kīvi, nazāj, drūži(se)*. Slika 4.b prikazuje akut u riječima *nazāj, drūži* i *jednočīnke*. U riječi *nazāj* zadnji naglašeni slog vrlo je nizak, dijelom prelazi u laringalizaciju, koja nije svojstvena uzlaznim naglascima i koja se pojavljuje uglavnom nakon silaznih naglasaka. U riječi *drūži* naglašeni je vokal prilično ravan, blago silazno-uzlazan (sa 145 Hz spušta se na 132 Hz, a zatim podiže na 156 Hz), raspon silaznosti je 1,8 pt, a uzlaznosti 3,1 pt. U zanaglasnom slogu u prvom dijelu vokala ton ostaje visok, a u drugom prelazi u laringalizaciju. U riječi *jednočīnke* vokal naglašenoga sloga je laringaliziran, nepravilnih niskih frekvencija, pa se na slici ne vidi jasno tonska visina, ali je u drugom dijelu sloga (u nazalu) ton ravan, a istu visinu zadržava i u zanaglasnom slogu.

Slika 4. Akuti u kajkavskim govorima

U govoru Molvi govornice J. C. akut je verificiran u riječima: *vesělja*, *zadovoljstva*, *vesělje*, *stāri*, *stāra*, *bīlo*, *petēro*. Slika 4.c prikazuje akut u riječima *vesělje*, *stāra*, *petēro*. Naglašeni vokal je dug, traje od 150 do 180 ms i pretežno je ravan ili blago silazan sa znatnijom silaznošću u početnoj četvrtini trajanja vokala. Ta početna silaznost može biti fonetski uvjetovana prethodnim bezvučnim frikativom ili okluzivom koji povisuju f_0 . Zanaglasni slog je većinom visokog tona, čak i ako ton nije jasan u cijelom slogu, ponekad samo u prvom dijelu sloga koji je sonoran.

Možemo zaključiti da su akuti u analiziranim primjerima kajkavskih govora u naglašenom slogu većinom ravni ili blago silazni ili silazno-uzlazni, a da je zanaglasni slog visok te da se često u naglašenom ili zanaglasnom vokalu pojavljuje laringalizacija.

Dijalekt	Mjesni govor, inicijali govornika	Slog	Tijek tona u naglašenom vokalu	Visina tona u zanaglasnom vokalu
čakavski	Pitve na Hvaru, I.B.	posljednji	ravan	
		nezavršni	ravan ili silazan (4,7 pt) (neravnomjerno)	niži, bez tona
	Pitve na Hvaru, K.M.K.	posljednji	uzlazan (2,3–2,7 pt) (neravnomjernog intenziteta)	
		nezavršni	uzlazan (1,7 pt)	visok silazan
	Pučišća na Braču, V.V.L.	posljednji	silazno-uzlazan (4,4pt)	
		nezavršni	uzlazan (2,5 pt) ili ravan	visok ravan ili niži (bez tona)
štokavski	Bački Monoštor, A.K.	posljednji		
		nezavršni	ravan ili uzlazan (1,6–3,2 pt)	visok (viši)
	Stari Mikanovci, T.R.	posljednji	ravan	
		nezavršni	ravan	niži
	Gundinci, K.K.	posljednji	uzlazan (neravnomjernog intenziteta)	
		nezavršni	uzlazan	visok ravan ili niži (bez tona)
kajkavski	Đurđevac, V.P.	posljednji		
		nezavršni	ravan, silazan	visok
	Đurđevac, I.L.	posljednji	laringaliziran	
		nezavršni	ravan, silazno-uzlazan	visok
	Molve, J.C.	posljednji		
		nezavršni	ravan, blago silazan u početnom dijelu, laringaliziran	visok, laringaliziran

Tablica 1. Pregledna usporedba tona u akutima pojedinih govornika, govora i dijalekata

4. ZAKLJUČAK

Akustička analiza reprezentativnih primjera pokazuje raznolikost akuta u izgovoru pojedinih govornika, različitost među govornicima istoga mjesnog govora, različitost mjesnih govora i narječja. Tijek tona u naglašenom vokalu akuta ostvaruje se pretežno kao ravan ili uzlazan, ponekad kao silazan ili silazno-uzlazan ton. Ton u slogu nakon akuta ostvaruje se kao niži ili kao visok (podjednake visine kao u naglašenom vokalu, a ponekad je i viši). U čakavskim i štokavskim govorima često nailazimo na ravan ili uzlazan ton u akutiranom vokalu te na nizak ili podjednako visok ton zanaglasnoga vokala. U kajkavskim govorima naglašeni se vokal također ostvaruje različito, često kao ravan, silazan ili silazno-uzlazan, a zanaglasni je vokal isključivo visok, po čemu kajkavski akut sliči štokavskom dugouzlaznom naglasku. Za kajkavske je akute zanimljivo i to što u završnoj silaznoj jezgri fonacija ponekad iz modalne prelazi u laringaliziranu (tzv. škripavu fonaciju, vrlo niskoga f0), što je karakteristično za silazne naglaske u intonacijskim završecima. U nekim analiziranim primjerima akuta nailazimo na "krivudav ton", tj. na silazno-uzlaznu tonsku krivulju naglašenoga vokala ili na krivulju koja je neravnomjerno silazna: najprije naglo, a zatim blago opada i bliži se ravnom tonu. U analiza- ma smo uočile i posebnosti tijeka intenziteta u naglašenom vokalu, tj. odnosa tijeka tona i tijeka intenziteta, ali to u ovome radu nismo sustavno istražile. U nekim primjerima ton prati intenzitet, negdje se ton i intenzitet razilaze (ton raste, intenzitet opada), a najzanimljiviji su primjeri s "krivudavim" intenzi- tetom u kojima ton ravnomjerno raste, a intenzitet na nekim mjestima slabi.

Može se zaključiti da je tijek tona u neutralno ostvarenim akutima u naglašenom slogu najčešće ravan ili uzlazan, a da u zanaglasnom slogu vo- kal može biti niži ili jednak (visok). U budućim istraživanjima snimit će se izolirane riječi s akutima u neutralnim silaznim intonacijskim jezgrama te će se uz ovdje analizirane akustičke parametre uzeti u obzir i tijek intenziteta u naglašenom vokalu.

IZVORI

- Barišić, Ičica (2006), *Libar kako timbar* (Akcentuacija Agneza Radonić), Naklada Bošković, Split
- Kovač, Antun (2009), *Na dvoru Pašinog Tune*, Hrvatska riječ, Subotica
- Menac-Mihalić, Mira, Anita Celinić (2012), *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalekto- logije: sveučilišni udžbenik s nosačem zvuka*, Knjigra, Zagreb

Piškorec, Velimir (2000), *Trinajsto prase*, Naklada Đuroka Picoka, Đurđevac (knjiga i CD)

Vrandečić Lebarić, Vlasta (1999), *Doleti buletin*, Vlastita naklada, Zagreb

LITERATURA

Bethin, C. Y. (1998), *Slavic Prosody: Language change and phonological theory*, Cambridge University Press, Cambridge

Finka, Božidar, Antun Šojat (1973), "O slavonskom dijalektu ekavskoga izgovora u okolici Vinkovaca", *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 2/1, 7-19.

Garde, Paul (1993), *Naglasak*, Školska knjiga, Zagreb (Original: *L'accent*, 1968, Paris)

Greenberg, Marc L. (2006), "Phonetic evidence for the development of the 'acute' tone in Slavic", *Zbornik radova sa simpozija International Workshop on Balto-Slavic Accentology (IWoBA)*, Institut za hrvatsko jezikoslovlje, Zagreb

Ivšić, Stjepan (1911), Prilog za slavenski akcenat, Rad JAZU 187

Ivšić, Stjepan (1913), *Današnji posavski govor*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb (Pretpisak iz Rada JAZU 196, 197)

Ivšić, Stjepan (1936), "Jezik Hrvata kajkavaca", *Ljetopis JAZU* 48, 47-88.

Jelaska, Zrinka (2004), *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, oblici, naglasci*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb

Jozić, Željko (2004), "Najstariji naglasni tip posavskoga govora danas", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30, 73-83.

Kapović, Mate (2008), "Razvoj hrvatske akcentuacije", *Filologija* 51, 1-39.

Kapović, Mate (2008a), "O naglasku u staroštokavskom slavonskom dijalektu", *Croatia et Slavica Iadertina* 4, 114-147.

Langston, Keith (2006), *Čakavian Prosody. The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*, Slavica, Bloomington, Indiana

Lisac, Josip (2003), *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb

Lisac, Josip (2009), *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*, Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb.

Lisac, Josip (2012), "Hrvatski govori u Vojvodini", *Znanstveni kolokvij "Hrvatski govori u Vojvodini"* održan u Subotici 8. studenoga 2012. <http://www.zkvh.org.rs/index.php/component/content/article/27-aktivnosti-zavoda/1379-znanstveni-kolokvij-hrvatski-govori-u-vojvodini-odran-u-subotici>, pregledano 8. prosinca 2012.

Lončarić, Mijo (1996), *Kajkavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb

- Lončarić, Mijo (1996a), "Naglasne osobitosti podravskoga dijalekta kajkavskoga narječja", *Đurđevački zbornik*, ur. Golubić, Rajna, Ivan Hodalić, Velimir Piškorec, Đurđevac
- Maresić, Jela, Miholek, Vladimir (2011), *Opis i rječnik đurđevačkoga govora*, Gradska knjižnica Đurđevac, Đurđevac
- Moguš, Milan (1971), *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb
- Moguš, Milan (1977), Čakavsko narječje. Fonologija, Školska knjiga, Zagreb
- Pletikos, Elenmari (2003), "Akustički opis hrvatskih standardnih naglasaka", *Govor* XX, 1-2, 321-346.
- Pletikos, Elenmari (2005), "Percepcija sličnosti prozodije riječi stranih jezika s hrvatskim naglascima", *Govor* XXII, 2, 89-126.
- Pletikos Olof, Elenmari (2013), "Akustičke različitosti naglasaka hrvatskoga štokavskoga sustava kod govornika Slavonije i Dalmacije", *A tko to ide? Hrvatski prilozi XV. međunarodnom slavističkom kongresu*, ur. Marija Turk i Maja Opašić, Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
- Simeon, Rikard (1969), *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I, II*, Matica hrvatska, Zagreb
- Šimunović, Petar (2006), *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Biblioteka Brački libar, Brevijar, Supetar
- Užarević, Josip (2011), "Novi akut na tuđicama", *Šokačka rič* 6, 23-50; preuzeto sa stranice <http://www.gundinci.hr/kultura/o-gundinackome-govoru>, pregledano 10. prosinca 2012.
- Vidović, Domagoj, Ivana Kurtović (2005), "Neutralizacija dugoga i kratkog *a* u južnočakavskim otočnim govorima", *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 31, 389-400.
- Vlašić Duić, Jelena (2013), *Govor u hrvatskome filmu*, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

THE ACOUSTIC DIVERSITY OF THE “ACUTE” RISING TONE IN ČAKAVIAN, KAJKAVIAN AND OLDŠTOKAVIAN DIALECTS

Summary

Contemporary prosody in Croatian dialects possesses three different rising tones: “long rising”, “short rising” (which evolves from the former diachronically), and “acute” which is older. The acute appears mostly in Čakavian dialects, but is also present in Old Štokavian and some Kajkavian dialects. It is variously known as: “neoacute”; “new acute”; “čakavian acute”; “Posavina acute”; and “twisted”. The acute occurs on stressed long syllables; its main distinction from the other two rising tones is that it is produced in one syllable, while in long and short rising tones the high tone is spread over two syllables. Therefore, the acute can occur in monosyllabic words, as well in the last syllable of a word. The other difference between the acute and the other rising tones is its tone contour: Štokavian rising tones have a mostly flat frequency contour on the two neighboring syllables (therefore the rising tone would better suit the description “high tone”), while the acute has been described as “jump rising”. This description of the acute has been made mostly through listeners’ perceptions. In this paper we analyze phonetic realizations of the acute tone in recordings of Old Čakavian dialects (from Pitve and Pučišća), in Kajkavian dialects (from Đurđevac and Molve) and in Old Štokavian dialects (from Bački Monoštor, Stari Mikanovci and Gundinci). From speech recordings we extracted words with realizations of the acute, which were then auditorily verified by a dialectological expert. For further acoustic analysis, we selected words with the least influence of sentence intonation on the lexical tone. In the vowel with acute tone we analyzed frequency direction, frequency range and duration as well as the tone level of the post-accented syllable, where present. The analysis shows variability in acute realization within speakers, and within dialects. In Čakavian and Old Štokavian dialects the post-accented syllable can be low or high, whereas in Kajkavian dialects it is mostly high. Tone contour in the stressed vowel varies: it can be realized as flat, falling, rising, or falling-rising tone contours.

Key words: accentology, lexical tone, acute, rising tone, Croatian dialectology, Čakavian dialects, Kajkavian dialects, Old Štokavian dialects